

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

2022 жылы Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Алматы қаласында Ахмет Байтұрсынұлына арнап ескерткіш ашқын болатын. "Жұртына пайдасы тиетін жұмыстың бәріне Ахаң үлес қосқан. Тіпті, бірқатар саланы өзі бастап берген. Ол қазақтың төл әліпбиін жасады, алғашқы әліппемізді құрастырды. Сондай-ақ оқулық жазып, тіл білімінің негізін қалады. «Қазақ» газетін шығарып, баспасөздің дамуына жол ашты. Арада қанша жыл өтсе де, оның рухани мұрасы жұртының игілігіне жарап келеді. Сол себепті жұртымыз оны «Ұлт ұстазы» деп ардақтайды. Ахмет Байтұрсынұлы – ағартушы-ғалым ретінде бүкіл өркениетті әлемге танымал. Ол халқымыздың тағдыры сынға түскен күрделі кезеңде ерекше ұлтжандылық танытты. Еліміз бүтін, жеріміз тұтас болуы үшін өлшеусіз еңбек сіңірді. Қазаққа қызмет ету жолында бар күш-жігерін жұмсады. Ұлт көшбасшысының өмір жолын елді сүюдің жарқын үлгісі деуге болады. Оның ғибратты ғұмыры – өскелең ұрпақ үшін әрдайым өнеге"[3], – деп Мемлекет басшысы өз сөзінде ұлт ұстазының ерен еңбегі келер ұрпаққа үлгі болатынын нық сеніммен айтты .

Қорыта келгенде, ғалымның бүгінгі егемен елі тарапынан «Ана тілдің айбары» белгісімен марапатталуы, «Ғасыр саңлағы» деп жариялануы тарихи тұлғаның қазақ деген ұрпағымен мәңгі жасайтынының кепілі болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ахмет Байтұрсынов шығармалары 1 том – Алматы «Алаш», - 2003, 315б.
2. Есім Ф. Хакім Абай. Астана: Фолиант, 2012.
3. https://www.kt.kz/kaz/society/to_aev_almatyda_ahmet_bayt_rsynovty_eskertkishin_ashty_1377942938.html

ОӘЖ 02.15.51

М.ФУКО БІЛІМ-БИЛІК АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС: ТӘРТІПТІК БИЛІК ПЕН БИОБИЛІК

Болатбеков Елдар Серікболұлы

eldar_xo@mail.ru

«Философия және әдеп» ББ 1-курс магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Саркулова М.С.

Бүгінгі таңда М.Фуко еңбектерінде көрсетілген билік қатынастар мәселесіне классикалық емес көзқарас қалыптасты деп айтуға болады. Осы көзқарас аясында билік тек қоғамның немесе мемлекеттік, саяси деңгейінде шектеліп қалмайды, сонымен қатар адами қарым – қатынастың барлық салаларында мысалы: отбасында, мектепте, түзеу мекемелерінде, кәсіпорында, ауруханада және т.б. Нәтижесінде билік жалпы, құрылымсыз, біртекті емес формация ретінде түсініле бастады, ол индивидті жан-жақты қоршап, оны билік пен білімнің жақындасу процесіне алып келеді. Бұл ғылыми әдебиеттерде тәртіптік билік ұғымымен анықталған биліктің ерекше түрі.

Тәртіптік биліктің негізгі принципі – паноптизм немесе қадағалау қағидасы. Оны М. Фуко «Қадағала және жазала» еңбегінде ашқан. Француз ойшылы И. Бентаманың атақты түрме жобасына, паноптиконға (panopticon) сілтеме жасайды. И. Бентаманың түрмесі ортасында мұнарасы бар шеңбер ретінде бейнелінген. Айналаның айналасында камералар орналастырылды, ал мұнарада түрме күзетшілері болды. Камералар толығымен көрінді, өйткені оларда екі терезе болды: біреуі ішінде, екіншісі шеңбердің сыртында. Мұнара мен камералардың ерекше орналасуына байланысты тұтқындар өздерінің бақылаушыларын көре

алмады, ал тұтқындардың камералары, керісінше, оңай көрінді. Паноптиконның түпкі мақсаты тұтқынның саналы келбеті үшін тұрақты кеңістік құру болды, ол биліктің автоматты түрде жұмыс істеуін, оның үнемділігін және тиімділігін» қамтамасыз етеді. Мұнда биліктің әсері оның көзқарасының анонимділігіне дейін төмендейді. Тұтқын, керісінше, толық көріну, барлық бақылау саласында өзін біледі. Нәтижесінде ол өзіне бағынуының бастауына» айналады. Билік адамның өзін қабылдайды және өзін-өзі бақылаудың әртүрлі формаларын (нормаларды орындау, заңды сақтау және т.б.) өзектендіру арқылы оны іштен басқарады.

Демек, билік көзге көрінбейтін ойларды басқару арқылы жеке тұлғаның денесіне әсер етіп, физикалық өлшемін жоғалтады, дәлірек айтсақ, «жақсы жаттыққан дене шынықтырылған жанды тудырады» [1]. Мұндағы орталық концепция – жан ұғымы, бірақ М. Фукодағы жан концепциясы классикалық Платондағыдай дене – жанның түрмесі ретінде түсінілмейді, бұлда трансценденттік нәрсе емес болып табылады. Керісінше, бұл тану дискурстарында шексіз ашылатын нәрсе. Бұл пасторлық биліктің құралы, жеке адамды бағындыру механизмі. «Жан, дейді М.Фуко, дененің түрмесі» [1, 46 б.].

Паноптицизм принципі бүкіл Батыс Еуропада әрекет етеді және жеке тұлғаға қатысты оның объективтілігі процедурасына дейін төмендейді. Бастапқыда билік денені жазалаған. Бұл тек табиғи дене ғана емес, физикалық жазалау арқылы монархтың билігін сезінуге қабілетті әлеуметтік дене болды. Азаматтық қоғам идеясының пайда болуымен, еркін субъект қызметінің шарты ретінде билік өзінің физикалық өлшемін жоғалтады. Дене жазасынан бас тарту процесі байқалады. М. Ямпольский бұл кратологиялық өзгерістерді былай түсіндіреді: «Егеменнің егемендік еркі бойынша тағайындалған кез келген дене жазасы еркін субъект идеясымен шешуші қайшылыққа түседі. Суверен мен оның арасындағы адам мен Құдай арасындағы қарым – қатынастар, яғни жоғары заңға қатысуға негізделген қатынастар жаңғырғанда ғана субъектінің бостандығы қамтамасыз етілуі мүмкін» [2]. Кейіннен билік экономикасы олардың денені емес, жанды жазалай бастағанына әкелді. Бұл объективтілік: адам бір нәрсе үшін өзін кінәлі сезінеді және тану қажеттілігін сезінеді.

Осылайша, тәртіптік билік объектілену процесінде көрінеді. Объектендіру деп біз субъективті болмыстың объективтік режимге ауысу процесін, оқшаулану, мойындау және т.б. сияқты билік стратегиялар арқылы субъектінің ішкі әлемін дискурсивті белгілеу процесін түсінеміз. Тәртіптік билік объективті ғана емес, объектілеу үшін жағдай жасайды, пәнаралық тәжірибе кеңістігіне жеке тұлғаның ішкі әлемін проекциялау мүмкін болатын тәртіпке келтіру контекстін белгілейді.

Қазіргі қоғамдағы тәртіптік билік пен биобиліктің көріністерін анықтаудағы М. Фуко логикасын сипаттамас бұрын, оны биліктің осы екі аспектісіне қатысты зерттеу мәселесін қою мүмкіндігіне әкелген әдістемелік қадамдарды жалпы түрде қайта құру қажет.

М. Фуко жұмысының археологиялық кезеңі негізінен дискурсивті формацияларды және әртүрлі дискурстардың шектерін, атап айтқанда психиатрия мен тарих ғылымының дискурстарын зерттеуге арналды [3]. Сонымен бірге ол дискурсивті формацияларды біртұтас шашырау жүйесін, объектілер, мәлімдеме түрлері, тұжырымдамалар және тақырыптық таңдаулар арасындағы заңдылық пен реттілік деп түсінді. Басқаша айтқанда, дискурсивті формациялар – бұл іштей біртекті, яғни объектілерді бейнелеудің белгілі бір тәсілі. Бұл бейнелеу кескіні объектілерді бір координат жүйесінде орналастыру. Дискурстағы мұндай координаттар жүйесі ақиқат деп танылады, ол «әрбір сәтте және әрбір адамға ақиқат деп есептелетін мәлімдемелерді айтуға мүмкіндік беретін әдістер жиынтығы» ретінде анықталады [4].

Археологиялық әдісті пайдалана отырып, М. Фуко әлеуметтік институттардағы, экономикалық процестердегі және әлеуметтік қатынастардағы дискурсиялық формациялардың шоғырлану кезеңдерін қадағалайды [3, 298 б.]. Осылайша, М. Фуко белгілі бір шындық

идеясының әлеуметтік институттарда дискурс арқылы қалай бекітілетінін және кейіннен қоғамда қайта жаңғыртылатынын көрсетеді. Олар бұл ақиқаттың қоғамдық қатынастарда болуын кеңейтіп, бізді қоршап тұрған және өзімізге сіңген шындыққа саяси араласулар жасайды. Ақиқат идеясы мен оны жаңғырту арасындағы байланыс білім-билік арқылы негізделеді. Ақиқат, М. Фуко бойынша, оны қайта өндіретін және қолдайтын билік қатынастарымен тығыз байланысты. М. Фуко генеалогиялық әдісті қолдана отырып, ненің ақиқат, ненің жоқтығын анықтайтын институттардың тарихи даму жолын көрсетті. Ғылыми біліммен қуатталған мұндай институттар қалыпты және қалыпты еместі түсіндіру, қоғамдағы әрбір адам ұстануға тиіс мінез-құлық үлгісін немесе өмір сүру үлгісін анықтау мүмкіндігіне ие болды. «Билікте көрінетін, биліктен келетін және сол арқылы әрекет ететін ақиқат туралы дискурсты ұтымды қолданбай билік жоқ» [5]. Билік шындық туралы білімді өзімізде бекітеді, сондықтан біз биліктің жүргізушілеріне айналамыз.

Алайда ақиқат туралы мұндай білім абстрактылы нәрсе емес, ақиқат сенімді деп саналатын кез келген құбылыс туралы білім. Шынайы білім қоғамның құрылымы туралы да, табиғат заңдары туралы да, әділдікті немесе еркіндікті түсіндіру туралы да, өзі туралы, өзінің әлеуметтік рөлдері туралы, адамның мінезі мен қабілеті туралы білім болуы мүмкін. Біз сондай-ақ заң жасайды деген мағынада ақиқатқа бағынамыз, соған сәйкес біз өз мінез-құлқымызды және әлемді және өзімізді осы дүниеде қабылдауды қалыптастырамыз. Сонымен, билік білімнен бөлінбейді, өйткені біз өз мінез-құлқымызды білімге сәйкес қалыптастырамыз, ал білімнің өзі оны жаңғыртушы әртүрлі әлеуметтік институттарда билік көмегімен бекітіледі. М. Фуко биліктің жалпы анықтамасымен шектеліп қалмады, керісінше, ол «билікті қай жерде тәжірибенің нақты және тиімді формаларында бейнеленгенін зерттеу керек» деп тұжырымдады. Фуко ХІХ ғасырдың басындағы әлеуметтік ғылымдар мен әлеуметтік басқарудың белгілі бір әдістерінің бір мезгілде пайда болуын өзінің «Қадағала және жазала» атты еңбектерінде және бірінші томында талдаған. Билік пен білімнің көріністері арасында берік байланыс бар, ол мынадан тұрады: «Билік пен білім бірін-бірі тікелей болжайды; білім саласының сәйкес қалыптасуынсыз билік қатынасы да, билік қатынастарын болжамайтын және сонымен бірге қалыптастырмайтын білім де болмайтынын» [1, 32 б.].

Билік пен білім бір – бірін шарттайды, бұл екеуі де әлемді белгілі және басқарылатын формада қамтамасыз етеді. Билік бар деп белгілі объектіні бекіткен жағдайда ғана таным мүмкін болады. Нысандарды басқару басқарылатын нысан туралы кейбір білімдер орнатылғандықтан ғана мүмкін болады. М. Фуко билікті біліммен толық сәйкестендірмейді, ол бір құбылыстың талдаудың әртүрлі жазықтықтарында әртүрлі қасиеттері мен салдары болатынын көрсетеді. Билік қатынастары мен таным процесін бөлек қарастыру күш пен білімнің аражігін әдейі енгізеді. Талдаудың мұндай алғышарттарынан бас тарту М. Фукоға билік пен білім арасындағы, қатынастар объектілері мен субъектілерінің өндірісі және олардың кейіннен ақиқат деп танылған білім жүйесінде шоғырлануы арасындағы байланысты байқауға мүмкіндік береді. М. Фуко билік қатынастарының мысалдарын талдауға егжей-тегжейлі тоқталып, олардың екі формасын атап көрсетеді: тәртіптік билік және биобилік. Олардың қызмет ету тетіктерін аша отырып, ол білімнің қарым-қатынас субъектісін құрайтынын және жаңғыртуын көрсетеді.

М. Фуко «Қадағала және жазала» еңбегінде адамдардың субъективтілігін қалыптастыратын, оларды белгілі бір заңдылық бойынша қоғамдық қатынастардың қатысушыларына айналдыратын тәртіптік деп аталатын билік түрін сипаттайды. Мұндай билік адамдар туралы идеяны медициналық, «ғылыми» немесе қылмыстық құқық сияқты әртүрлі дискурстарды пайдалана отырып зерттеуге және анықтауға болатын қарым – қатынас субъектілері ретінде қалыптастырады [1, 29 б.].

Пәндер немесе органның әрекеттерін бақылау әдістері, оны бағындыру және «мойынсұнушылық – пайдалық қатынастарды» таңу XVII ғасырда мемлекет пен оның шекарасын қорғау үшін адамдарды бақылау қажет болған кезде пайда болады. Тәртіптік билік тұтастай адам ағзасына емес, жеке элементтерге бағытталған: қолдың орналасуы, бас, жүру тәсілі, қозғалыстардың дәлдігі мен жылдамдығы және т.б. Тәртіп тек «мойынсұнғыш денелерді», сонымен қатар адам еркі деңгейінде қызмет етеді, оны қалыптастыру механизмінің өзінде денені мойынсұнғыш етеді, соғұрлым пайдалырақ болады және керісінше. Басқаша айтқанда, адам белгілі бір пәнге қаншалықты сай болса, соғұрлым онымен байланысы күшейе түседі. Бұл оның өзін белгілі бір идеалдар мен дұрыс мінез-құлық нормаларына жауап беретін субъект ретінде сезіну деңгейінде, сондай – ақ оның тәжірибесі деңгейінде болады. Адам өзін белгілі бір құрылған субъект ретінде ғана қабылдап қоймайды, сонымен қатар субъектінің осы түрі қалай әрекет етуі керек, соған сәйкес әрекет етеді.

Адамды одан әрі тәртіпке келтіретін әрекеттер дағдылы жағдайға ие болады. Тәжірибе рефлексивтілігі азаяды, өйткені субъект пен адам арасындағы шекара жойылады, соңғысы әлеуметтік қатынастардағы өзінің субъективтілігінен бөлінуді тоқтатады. Француз ойшыл мұны XVIII ғасырда қызметке шақырылған ерлерді «шаруадан қуып» алып, оларға «сарбаз кейпін» беру үлгісімен көрсетеді. Тәртіптік тәжірибелер «бір мезгілде өнімді орган, әрі бағынышты орган болып табылатын» органды жасайды. Сонымен бірге өнімділік дененің қоғам үшін қандай да бір игіліктерді өндіру үшін жұмыс күші ретінде әрекет ететінін білдіреді. Жақсының материалдық болуы міндетті емес, дененің бағынуын тек физикалық мәжбүрлеу арқылы ғана емес қамтамасыз етуге болатын сияқты. М. Фуко «дененің саяси технологиясы» деп аталатын дененің «біліміне» негізделген денені бағындыруға жетудің неғұрлым нәзік құралдары бар екенін көрсетеді. Белгіленген нормаларды олардың объективтілігіне, ғылыми сипаты мен ақиқатына, олардың өзімізге пайдалылығына байланысты ұстану қажеттілігін растайтын білім арқылы бағыну қамтамасыз етілуі мүмкін.

Технологиялық тұрғыдан алғанда нәтижеге диффузиялық және тұтастықсыз жолдар мен әдістер, биліктің микрофизикасы арқылы қол жеткізіледі. Билік ешбір орталық институт арқылы жүзеге асырылмайды, оның ішкі тұтас құрылымы жоқ, оны жүзеге асыратын және оны иелік деп есептейтін адамдар тарапынан «жай міндеттеме немесе тыйым салу ретінде көрінбейді. Билік соңғысын басып алады, олар арқылы және олар арқылы беріледі; олар оған қарсы күресіп, оның қолына қарсы тұрғандай ол оларға қысым жасайды. Басқаша айтқанда, биліктің микрофизикасы ол жіберетін нормалардың бір билік орталығында локализацияланбағанымен, барлық жерден келетіндігімен және көптеген әлеуметтік тәжірибелерде кездесетіндігімен қамтамасыз етіледі [1, 150 б.].

Бұрын айтылғандай, тәртіптік тәжірибелер тұтас денеге емес, жеке элементтерге бағытталған. Мұндай билік бөледі, талдайды, ажыратады, ол жалпы бағындырылған адамдар массасын құруға негізделмейді. Керісінше, ол денелердің жалпы массасын жеке элементтердің көптігіне айналдырады, тәртіп жеке тұлғаларды ойдан шығарады, индивидтерді биліктің объектісі ретінде де, оны басқару құралы ретінде де қарастырады. Нормаларды жеке бекіте отырып, тәртіптік билік осы нормалардың қайталануы көптеген жағынан қамтамасыз етілетін саланы құрайды. Қоғамның әрбір мүшесі тәртіптің жеке тұлғасы болғандықтан, қоғамға енген адам үнемі тәртіптік тәжірибелерге тап болады. Әрине, тәртіптің дәрежесі әр адамда әртүрлі болуы мүмкін, бірақ жалпы алғанда, қалыптасқан тәжірибелердің сақталуы олардың таралуы мен санасыздығымен қамтамасыз етіледі.

Сондай-ақ, мұндай тәжірибелерді жаңғырту отбасы, мектеп, жұмыс орны және т.б. сияқты мекемелерден жүзеге асырылады. Қоғамның институционалдық құрылымы қоғамда жазалау және пенитенциарлық әдістер қоғамда адамдарды жазалау үшін қолданылады деген мағынада түрмеге ұқсай бастады. Карцеральды архипелаг бұл әдісті түрме мекемесінен бүкіл

әлеуметтік денеге береді, табиғаты мен шығу тегінің барлық алуан түрлілігіндегі заңсыздықтардың барлық көптігіне қалыпқа келтіру күшін қолданады. Барлық девиантты мінез – құлық түрлері қазіргі тәртіптік қоғамда қылмыстан біркелкі емес қолжазбаға немесе сол қолмен жазу кезінде қалам ұстауға дейін қалыпқа келтіруге жатады. Бұл ретте норма ғылыми біліммен, әкімшілік шешіммен немесе дәстүрмен, дінмен – бір сөзбен айтқанда объективті немесе қажетті деп танылған кейбір білімдермен расталған белгілі бір стандарт болып табылады. Муштра өзі сүйенетін бақылаудың басқа түрлерімен қатар өмір сүреді: медицина, жалпы білім беру және діни білім. Сонымен қатар, «тәртіптік биліктің жетістігі қарапайым құралдарды қолданумен байланысты: иерархиялық қадағалау, нормалау санкциялары және оларды белгілі бір тәртіпте біріктіру – емтиханда. Олар адамды оқу процесінде қаншалықты жақсы баға алғанына, бастықтардың нұсқауларын қаншалықты адал орындайтынына, дәстүрлерді қаншалықты ұстанатынына, денсаулық критерийлеріне қаншалықты сәйкес келетініне және т.б. қарай бастайды. Егер нормадан ауытқу тіркелсе, содан кейін адамға нормалаушы санкциялар қолданылады. Айта кету керек, бұл санкциялар әрқашан физикалық емес: моральдық айыптау немесе келіспеушілік білдіру де санкция ретінде әрекет етеді. Оның үстіне, адамның өзі неліктен санкциялар қолданылғанын жиі түсінеді, өйткені ол өзі белгілі бір тәртіптік нормалардың иесі [1, 169 б.].

Біз адамның өзі нормаларды тасымалдаушы ретінде әрекет ететініне жеке тоқталуымыз керек, өйткені бұл аспект күнделікті өмірдегі билік қатынастарының қызметін сипаттау үшін маңызды. Бұл нормалар бұл туралы белгілі бір білім ретінде әрекет етеді. Берілген жағдайда мінез – құлық қандай болуы керек. Бұл білім күш жіберушінің (мұғалім, дәрігер және т.б.) тікелей қатысуынсыз адамның әрекеттері мен ойларын басқаруға мүмкіндік береді. Қарым-қатынас субъектісінің өзі оның мінез – құлқын бақылайтын тұлға ретінде әрекет ете бастайды. Бұл бақылау субъектінің қоғамдық қатынастар барысында меңгерген нормалары арқылы жүзеге асырылады. Осыған байланысты биліктің микрофизикасы адамның өзі оның субъективтілігі қалыптасатын білімнің арқасында билікті жіберуші болып табылатындығында. Басқаша айтқанда, күш әрбір білім тасымалдаушысынан туындайды, ол субъектіге белгілі бір мінез – құлық нормасына сәйкес, берілген жағдайда мүмкін болатын әрекеттер жиынтығын береді. Күш өзінің қалыпқа келу көріністерінде тек қана басып, басып тастайтын сияқты көрінуі мүмкін. Бірақ Фуко бұл жерде биліктің басқа жағын көреді, ол «билік өндіріс» деп дәлелдейді. «Ол шындықты тудырады, ол объектілер мен шындықтың рәсімдерін жасайды. Жеке адам және жеке адам туралы алуға болатын білім оның өндірісіне жатады. Билік қарым – қатынас субъектісін құрады, өйткені оның көмегімен адам туралы жеке тұлға, «нақты жағдай» ретінде білім белгіленеді. Пән дискурс нормаларына сәйкес сипаттамалар жиынтығы ретінде сипатталады [1, 224 б.].

Тәрбие дискурсы үшін адам еңбекқор, саналы, зерделі, талантты, ерекше, ұшқыр немесе тентек, жалқау, ұмытшақ, жауапсыз, тәртіпсіз болуы мүмкін. Осы қасиеттердің барлығы қарым-қатынас пәні туралы білімді құрайды. Әрдайым бұл білім тек сипаттамалық сипатта болады: егер адам тәрбиелік дискурс шеңберінде «жақсы» субъект ретінде белгілі болса, онда ол одан әрі әрекетін олар туралы солай ойлайтын білімге сәйкес құрастырады. Ол осы қатынастарда өзінің қалыптасқан субъективтілігіне сәйкес жеткілікті нақты әрекеттерді күтеді. Күту туралы және қарым – қатынастағы субъективті рөл туралы білім бұл адамның одан әрі мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. Осылайша, адам белгілі бір дәрежеде қарым – қатынас субъектісі ретінде өзі туралы білімнің кепіліне айналады.

Тәртіптік билік тетіктерімен бір мезгілде дерлік биліктің тағы бір түрі пайда болады, оны М. Фуко биоқуат деп атайды. Биобилік егеменнің өз қол астындағылардың өміріне қатысты ескі билігіне қарама – қарсы, «күш өндіруге, оларды өсіруге және реттеуге арналған» билік ретінде анықталады. Биобилік өмірді басқаруға емес, қоғамның ұдайы өндірісіне, оның

мүшелерінің денсаулығына қамқорлық жасауға бағытталған. Оның спектріне демографиялық реттеу қатынастары, гигиена, адамның ұзақ өмір сүруі, дені сау балаларды тудыру әдістері және т.б.

М.Фуко сонымен қатар тәртіптік билік пен биобилік арасындағы айырмашылықтарды көрсетеді: біріншісі машина ретінде түсінілетін дененің айналасында шоғырланды және дененің тиімділігі мен мойынсұнғыштығын арттыруды қамтамасыз етті. Екіншісі тірі ағзаның айналасында, дененің айналасында шоғырланған, ол тірі механизмдермен сіңген және биологиялық процестерге: ұрпақты болу, құнарлылық, өлім, өмір сүру деңгейі, өмір сүру ұзақтығы, ұзақ өмір сүру үшін тірек болады». Биобилік халықты реттеуші бақылау арқылы жүзеге асырылады. Ол адамды тәртіптік билік сияқты жеке тұлға ретінде емес, халықтың биологиялық өкілі ретінде қарастырады. Осыған байланысты биоэнергетиканың қамқорлық саласы халықтың денсаулығына және оның көбеюіне әсер етеді.[6].

Биосаясаттың пайда болуы сексуалдық диспозитивтің қалыптасуымен байланысты, т.б. жыныстық қатынас және оның адам үшін рөлі туралы білімнің жиынтығы. Осылайша, буржуазия күш пен білім технологиясының көмегімен – олардың денесінің, сезімдерінің, ләззаттарының, денсаулығы мен өмір сүруінің жоғары саяси бағасын тануға мәжбүр болды. Болған нәрсе басқаның мінез – құлқының шектелуі емес, өзінің және өз денесінің құндылық ретіндегі конституциясы болды, ол туралы бірінші кезекте алаңдату керек болды. Дәл осы дене құндылығының постуляциясы айналасында әртүрлі тәртіптік тәжірибелер маңыздылыққа ие болды. М. Фуко арийлік нәсілді басқалардың үстінен дәріштейтін және немістердің генетикалық мұрасына құрметпен қарайтын нацистік Германияның астарында дәл биосаясат жатқанын атап өтті. Осылайша, биоқуат ХХ ғасырдағы көптеген қантөгістерге негіз болды. Тәртіптік билік пен биобилік қарым – қатынас субъектісін құрайды. Бұл жағдайда субъект екі мағынаны білдіруі мүмкін: сырттан бақылау субъектісі немесе тәуелділік және өзін-өзі тану санасы немесе тану арқылы өз болмысына қосылу. Қорытындылай келе мұндай этимологиялық бөлу субъект сөзінің өзіндік ерекшеліктерін жақсырақ көруге мүмкіндік береді. Субъект ретінде әрекет ету дегеніміз, белгілі бір қарым – қатынаста кім екеніңіз туралы белгілі бір білімге байлану. Бұл мағынада билік, М. Фуко бойынша, адамға белгілі бір білімді жатқызу арқылы, ең алдымен, білімді және сәйкесінше қарым – қатынастың субъектісін құрудың позитивті қызметін атқарады [7].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Фуко М. Надзирать и наказывать: Рождение тюрьмы. - М.: Admarginem, 1999.-479 с.
2. Ямпольский М. Физиология символического. Книга 1. Возвращение Левиафана: Политическая теология, репрезентация власти и конец Старого режима. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 800 с.
3. Фуко М. Археология знания. СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2012.
4. Фуко М. Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью. Ч. 1. М.: Праксис, 2002.
5. Фуко М. Нужно защищать общество. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975-1976 учебном году. СПб.: Наука, 2005.
6. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. М.: Касталь, 1996.
7. Фуко М. Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью. Ч. 3. М.: Праксис, 2006.